

УДК 93/94 (093)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.4.2/39>**Маложон О. І.,**

Київський університет інтелектуальної власності та права

Малиш М. М.,

Київський університет інтелектуальної власності та права

Калініченко М. М.,

Київський університет інтелектуальної власності та права

НАЦІОНАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ТА МОВНІ ДІАЛЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

У статті проаналізовано ключові елементи зростання та еволюції української преси з дев'ятої до тринадцятого століть. Результати різних досліджень були об'єднані, організовані та розширені. Були прийняті рішення щодо організації та категоризації україномовних публікацій протягом певних термінів. Незважаючи на складні суспільно-політичні умови, українська журналістика змогла процвітати через невтомні зусилля численних осіб, що охоплюють кілька поколінь. Його поява та формування стали можливими за допомогою національних традицій збору, обробки та обміну інформацією, а також створення вражаючих журналістських творів.

Зроблено висновок, що встановлення державності, зростаючі соціальні та власні відмінності серед населення, розширення виробництва та обміну ринком відіграло значну роль у появі різноманітних форм масової комунікації в Давньоруській державі. Найпоширенішою формою використання мови в добу Київської Русі було усне народне мовлення, яке виражалося різними діалектами.

Підсумовується, що у нинішню епоху динамічних та швидких політичних, економічних та соціальних трансформацій, які очевидні в сучасних ЗМІ, неможливо ігнорувати значення вивчення історичного розвитку української мови в періодичних виданнях. На зовнішній вигляд та сенс тексту впливають нові обставини та ситуації, що призводить до змін його мовних та стилістичних особливостей. Це природно: соціальна реальність розвивається, і мова, що використовується в періодичних виданнях, також зазнає змін. Вплив зовнішніх факторів викликає зрушення на рівні мови. Як результат, еволюція мови хитро переплітається з еволюцією суспільства, але вона не повністю залежить від неї. Отже, щоб зрозуміти закономірності та сучасний стан сучасних українських періодичних видань, важливо вивчити його еволюцію в історичному контексті.

Ключові слова: культура, національні джерела, мовні діалекти, історія журналістики, медіа Київської Русі.

Постановка проблеми. У визначенні витоків формування національних джерел та мовних діалектів комунікації більшість вчених дотримуються точки зору, що різноманітні способи презентації об'єктів для масової аудиторії з'явилися разом з ранніми формами соціальних відносин та існували на усіх етапах розвитку людства.

Аналіз досліджень і публікацій. Значний фактичний матеріал на цю тему представлений в дослідженнях Є. Ромата [6], І. Срібняка [7], І. Бучацької [3], Т. Дубовик [3]. Протоформи масової комунікації, на думку В. Музиканта, «виступали в безкласовому суспільстві у вигляді згустку прагматичної, соціально-значущої інформації» [1]. Археологічні

та етнографічні дослідження дають цінну думку про розвиток спілкування та засобів вираження в стародавніх слов'янських спільнотах, що починаються з епохою палеоліту. Однак, при різноманітності підходів до опису типів і елементів комунікацій в доінституціональний період у цілому, маловивченими залишаються особливості мовних діалектів на окремих етапах історичного розвитку, в різних етнокультурних контекстах.

Мета статті. Дослідження полягає в тому, щоб зрозуміти етно-культурну оригінальність спілкування слов'янських народів і звертається до одного з найбагатших етапів історії слов'ян – період Київської Русі (IX – Перша половина XII століття).

Для того, щоб визначити особливості розвитку джерел та мовних діалектів комунікацій цього періоду, необхідно вирішити наступні завдання: описати соціально-історичні передумови функціонування мовних діалектів у IX–XIII століттях), характеризуйте процеси формування національних джерел журналістської діяльності, систематизувати типи повідомлень про комунікації.

Виклад основного матеріалу. Українська журналістика формується двома основними факторами:

1) на появу журналістики, спільного для європейського культурного простору, впливає певні загальні передумови;

2) українські національні традиції збору, переробки та обміну інформацією, а також журналістської творчості глибоко вкорінені в культурі країни [4].

Очевидно, що поява журналістики варіювалася між різними групами людей, залежно від конкретних історичних обставин, що вплинули на їх розвиток. Однак умови, згадані вище, були необхідними для зростання та просування журналістики в регіоні, населеному нашим народом. Однак найбільш значущим фактором розвитку журналістики в Україні був вплив інших країн, де основні основи професії вже були створені.

Незважаючи на складні суспільно-політичні умови, українська журналістика змогла процвітати через невтомні зусилля численних осіб, що охоплюють кілька поколінь. Його поява та формування стали можливими за допомогою національних традицій збору, обробки та обміну інформацією, а також створення вражаючих журналістських творів. Вони створили національні джерела української журналістики.

Перше джерело можна класифікувати як пероральне народне мистецтво. Перш за все, це вміло виконано імпровізації фольклорних творів (історична пісня, балада, сатира тощо), які висловили масову потребу в самовиконній, викликаній соціальною настрої. Кобзари та пісенники – це не лише поети та філософи, але й історики, джерела інформації та каталізатори змін. Щоб зібрати інформацію про видатну подію чи людину, виправити її словом, коментувати її належним чином, висловити її ставлення до неї – все це було звичним для Кобзара, насправді було функцією творчості Кобзара. Добре відомий історичний факт: саме кобзари швидко відреагували у своїх творах і носили новини та села про перемоги Богдана Хмельницького, що в 1648 р. і щоб зберегти це в його інформаційному полі.

Перша робота, в якій була зібрана історична та політична інформація, а також належним чином коментована, була наша «Хроніка російської мови», яка складалася з трьох частин: «Історія минулих років», «Київська хроніка» та «Галичина-Воллінська хроніка». Розповідь в історії розпочалася в стародавні, легендарні часи, а початкова фіксована дата – 852. Розповідь про нашу землю в «Хроніці 1292» завершується [5].

Онаки, пов'язані з «Хронікою Росії» з журналістикою:

– тяжіння до періодичних записів, які часто проводилися відразу після подій, і тому виконували функцію створення сьогоденної історії, яка у суспільній свідомості нашого часу вже пов'язана з журналістикою;

– уміщення в літописних текстах інформації не лише про події, а й про різноманітні аспекти життя тодішньої України: етнографічні деталі, політичну боротьбу, війни і битви, епізоди й факти церковного життя, народження та смерть князів чи інші події з життя князівських родин тощо;

– наш перший літопис споріднюють з сучасною журналістикою не лише могутній інформаційний струмінь, але й численні публіцистичні фрагменти, що включені в текст для коментування тих чи тих історичних явищ. Головні теми публіцистичних відступів: засудження розбрату між князями, заклики жити у злагоді, діяти відповідно до християнського світогляду і моралі. Позиція українського патріота, який своє слово ставить на службу батьківщині, прагне її піднесення й звеличення – такий вигляд має імперативна спрямованість нашого стародавнього літописця.

Потреба в активному громадському слові виявилася й за доби Київської Русі. Шедеврами політично відточеного красномовства в цій галузі були твори «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона (бл. 1037–1050) та «Повчання» Володимира Мономаха дітям (1117) [5].

Перший твір обстоює культурну велич і церковну незалежність від Візантії давньоукраїнської держави, утверджує з патріотичних позицій рівноправність українського народу серед інших християнських народів, звеличує як духовний здобуток навернення Володимира Великого до християнства для княжої України.

У другому творі Володимир Мономах звертається до своїх дітей, але головні думки звернені до широкої аудиторії (переважно до влади). У ній навчаються важливих християнських чеснот: смирення перед Богом, гуманізму, допомоги бідним, наполегливої праці для здійснення гуманістичних

здумів, праці для здійснення Божого призначення на землі, поваги до ближнього, любові до рідної землі та захисту її від ворога.

Ці твори, історико-документальне та художньо-естетичне значення яких є незаперечним, відкривають історію української журналістики, надають їй першочергових завдань, закладають традицію продукування високої майстерності та патріотичної, загальнолюдської тематики [9].

Слідом за літописною літературою київської доби «Повчанням» Володимира Мономаха та «Словом про закон і благодать» митрополита Іларіона постала полемічна література як наступний історичний етап в еволюції української журналістики.

Розглядаючи мовні проблеми Київської Русі, важливо розрізнити два рівні володіння мовою давньоруського суспільства – діалектний і літературний. У Київській Русі існувало дві форми усної мови (усне народне діалектне мовлення та усно-літературне койне, тобто «спільні діалекти» для багатьох верств населення) і дві писемно-літературні мови – старокиївська (давньоруська) і церковно-слов'янська.

Найпоширенішою формою використання мови в добу Київської Русі було усне народне мовлення, яке виражалося різними діалектами. У більшості сільських районів діалекти, якими розмовляли, були відомі своєю мовною чистотою та еволюційною спадкоємністю, що було результатом значної різниці між селом і містом у той час. На відміну від міст з їх різноманітним і багатокультурним населенням, село зберегло свою традиційну народну культуру, мову та давні язичницькі звичаї, які передавалися століттями. Проте сільське мовлення в ранньому (праукраїнському) регіоні не було послідовним, а на всій території Київської Русі стало ще більш різноманітним. Хоча, наприклад, волинянин і наддністрянин чи карпатець і переяславець могли цілком розуміти один одного, їхнє мовлення помітно відрізнялося за вимовою, лексикою та деякими мовними виразами.

Ще більша мовна різниця була помітна між віддаленішими територіями – наприклад, між мовою селян Київщини й Полоччини та Смоленщини чи Псковщини й Новгородщини. Селяни того часу в різних діалектних регіонах породили фонетичні та граматичні характеристики, які стали спільними ресурсами та унікальними ідентифікаторами української, російської та білоруської мов [8].

Прямих свідчень про стан та особливості давньоруського мовлення ми не маємо, бо тоді ще не було магнітофонов і ніхто не міг записати живу народну мову. Ніхто не передбачив і не детально

описав унікальні характеристики мови, якою розмовляли в ту епоху. Про це можна лише здогадуватися на підставі писемних пам'яток, але, визначаючи час появи окремих діалектних ознак за давніми писемними текстами, треба бути дуже обережним і ставитися до них критично.

Через століття після прийняття християнства з'явилися писемні пам'ятки, починаючи з другої половини XI ст. Крім того, час фіксації в писемних текстах певного діалектного явища можна було б вважати часом його появи в живому народному мовленні лише за умови, що писарі давнього Києва ставили своїм завданням стежити за появою нових рис і особливостей у народних говірках, і обов'язково вживати їх у письмовій мові. Насправді все було навпаки: книжники свідомо уникали будь-яких народно-розмовних народних рис, бо керувалися офіційною інструкцією, що живе народне мовлення не можна допускати до священних книг – це вважалося богохульством.

Розрив між літературною та народно-діалектною мовами в середні віки був дуже значним, і про це слід постійно пам'ятати. Тому не можна, наприклад, наводячи уривок із «Повісті минулих літ» чи «Слова про похід Ігорів», написаних тогочасною літературною мовою з багатьма церковнослов'янськими рисами, і робити висновок, що вона не схожа на сучасну українську мову, мовляв, на той час української мови не було. Однак ця історія передавалася з покоління в покоління в усній та неофіційній формі.

Під час фронтального огляду церковнослов'янських пам'яток другої половини XI ст. і пізніші, такі як Остромирове Євангеліє 1056–1057 рр., збірники Святослава 1073 і 1076 рр., Архангельське Євангеліє 1072 р. та інші книги київського походження, створені церковнослов'янською мовою, знаходимо десятки і сотні прикладів відображення мовних особливостей, притаманних живій українській мові, серед церковнослов'янського мовознавства елементів [2].

Таким чином, рубіж XIX–XX ст. можна вважати моментом завершення розвитку української мови і початком нового етапу її історії, коли народнорозмовний варіант мови по суті набув усіх своїх фонологічних характеристик. До цього висновку прилягають і думки українських мовознавців XIX – початку XX ст., коли виникла українська мова. Наприклад, П. Житецький ще в 1876 р. дійшов висновку, що система голосних звуків української мови визначилася вже у XII–XIII ст. На думку О. Потебні, українська мова за часів Київської Русі вже існувала.

Всесвітньовідомий учений академік А. Кримський, дослідивши величезний фактичний матеріал, категорично твердив, що жива українська мова XI ст. «стоїть посеред східного слов'янства цілком уже відокремлена» [10].

Висновки. Отже, відзначено всі унікальні діалектні риси на українських та інших територіях у другій половині XI–XII ст. книжники тієї епохи настільки звикли до мови свого часу, що несвідомо включили її у своє письмо, нехтуючи вказівками дотримуватися традиційних практик. Реда-

гуючи книгу, вони подумки декламували текст на рідному діалекті, що призвело до помилок, і в цей період у книгу потрапило кілька діалектних елементів. Ці характеристики виникли набагато раніше, ще до створення Київської Русі та міфічної давньоруської нації. Протягом XIV, XV, XVI ст. у всіх східнослов'янських діалектах відбулася редукція голосних. У ранніх українських діалектах цей процес припав на XI – першу половину XII ст., наслідком чого стала поява в українській мові нових фонетичних характеристик.

Список літератури:

1. Безчотнікова С. Проторекламні комунікації періоду Київської Русі. Маріупольський державний університет. 2016. С. 43–51.
2. Забзалюк Д. Є. Історія держави та права України: навчальний посібник (у схемах і таблицях). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 120 с.
3. Зв'язки з громадськістю (базовий курс): навчальний посібник / Є.В. Ромат, І.О. Бучацька, Т.В. Дубовик. Київ : КНТЕУ, 2016. 404 с.
4. Михайлин І. Історія журналістики та проблеми її вивчення. Уроки одного підручника. К. : ВПЦ НАУКМА, Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 304 с.
5. Овсієнко Л.М. Історія журналістики : [навчальний посібник]. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2015. 214 с.
6. Ромат Є. Маркетингові комунікації : підручник. Київ: ННІЖ КНУТШ, Студцентр. 2022. 302 с.
7. Срібняк І. Історія журналістики: виникнення та розвиток новинних мас-медіа в країнах Європи, Азії та Північної Америки (XVII–XX ст.). Підручник для студентів вищих навчальних закладів / МОН України; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; Київський університет імені Бориса Грінченка (2-ге вид., перероб.). К. : Міжнародний науково-освітній консорціум імені Люсьєна Февра, 2018. 156 с.
8. Тищик Б. Й. Історія держави і права України. Академічний курс : підручник / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко ; Львів. Нац. ун-т ім. І. Франка. Київ : Ін Юре, 2015. 808 с
9. Хітрова Т. В. Історія зарубіжної журналістики : навчально-методичний посібник. Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. 145 с.
10. Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. Київ, 1924. Перевидане 2017 р. С. 107. URL: <https://archive.org/details/shacmatov1922/1922/>.

Malozhon O. I., Malysh M. M., Kalinichenko M. M., NATIONAL SOURCES AND LANGUAGE DIALECTS OF UKRAINIAN JOURNALISM OF KYIV RUSI

The article analyzes the key elements of the growth and evolution of the Ukrainian press from the ninth to the thirteenth centuries. The results of various studies were combined, organized and expanded. Decisions were made regarding the organization and categorization of Ukrainian language publications within certain terms. Despite the difficult socio-political conditions, Ukrainian journalism was able to flourish due to the tireless efforts of numerous individuals spanning several generations. Its emergence and formation became possible with the help of national traditions of collecting, processing and exchanging information, as well as creating impressive journalistic works.

It was concluded that the establishment of statehood, growing social and personal differences among the population, expansion of production and market exchange played a significant role in the emergence of various forms of mass communication in the Old Rus state. The most common form of language use in the days of Kyivan Rus was oral folk speech, which was expressed in various dialects.

It is concluded that in the current era of dynamic and rapid political, economic and social transformations, which are evident in modern mass media, it is impossible to ignore the importance of studying the historical development of the Ukrainian language in periodicals. The appearance and meaning of the text are affected by new circumstances and situations, which leads to changes in its linguistic and stylistic features. This is natural: social reality evolves, and the language used in periodicals also undergoes changes. The influence of external factors causes a shift in the language level. As a result, the evolution of language is intricately intertwined with the evolution of society, but it is not entirely dependent on it. So, in order to understand the regularities and current state of modern Ukrainian periodicals, it is important to study its evolution in a historical context.

Key words: culture, national sources, language dialects, history of journalism, media of Kyivan Rus.